

Abrahám z ki-uri? K nové interpretaci „Uru Kaldejců“

Ivan Hruša

V článku „Východ Abrahamův z Kaldejského Uru: Nová interpretace“¹ navrhuje R. Göttlicher hledat původ starozákonního místního jména Ur Kaldejců² v sumerském termínu ki-uri („země uri“), jenž označoval semitské území na sever od jihomezopotámského Sumeru. Biblický „Ur“ by tak původně nebyl jménem města, nýbrž jménem země, které bibličtí autoři sice uchovali, ale jehož významu už po staletích tradování zřejmě sami nerozuměli a dodatkem „Kaldejců“ z něj udělali označení starého jihosumerského města. Původně míněná země ki-uri by se však měla nacházet naopak v oblasti severomezopotámského Charránu, na niž náznaky v příbězích knihy Genesis poukazují jako na pravděpodobný domov předků Izraele.

Snahu o vypracování nové hypotézy opřené o studium odborné literatury je třeba ocenit a nutno říci, že autorova myšlenka je zajímavá a překvapivá. Na druhé straně ovšem vyvolává i otázky a pochybnosti. Nemám v úmyslu rozebírat a hodnotit celý jeho článek, nicméně bych chtěl poukázat na to, co v nové interpretaci považuji za problematické.

Obtíže provázejí již zeměpisné vymezení sumerského ki-uri a značně narůstají, chceme-li do území ki-uri zahrnout oblast Charránu.³ Svou vlastní zemi nazývali Sumerové ki-en-gi (Sumer) nebo kalam (vlastní země). Konkrétní obsah těchto výrazů lze stěží určit se všeobecnou platností, protože rozsah vlastní země nebyl ve všech dobách stejný; území se zvětšovalo nebo zmenšovalo podle dosahu moci jednotlivých panovníků. Nicméně lze snad s určitou dávkou jistoty říci, že země Sumer (ki-en-gi) dosahovala od Perského zálivu zhruba po úroveň města Nippur. K označení území ležícího odtud dále na sever a severozápad se v sumerských textech od staroakkadské doby (2334–2192 př. Kr.) objevuje termín uri.⁴ Pro určení severní „hranice“ tohoto území nám sumerské texty neposkytují žádné přímé podklady, avšak určitým vodítkem může být výraz *akkadû* („akkadský“), jenž je v klínopisných textech užíván pro překlad sumerského uri do akkadštiny. Ten se vztahuje na zemi Akkad, to jest na oblast severní Babylónie přibližně mezi městy

¹ *Studia theologica* 11, roč. 5, 2003, č. 1, s. 54–61.

² 𒌦𒊕𒍪 𒌦𒊕𒍪, Gn 11,28,31; 15,7; Neh 9,7.

³ Lokalizaci starých mezopotámských měst přehledně podává mapa v publikaci J. PROSECKÝ a kol., *Encyklopedie starověkého Předního východu*, Praha: Libri, 1999, s. 436.

⁴ D. O. EDZARD, G. FARBER a E. SOLLBERGER, *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes I: Die Orts- und Gewässernamen der prä-sargonischen und sargonischen Zeit*, Wiesbaden: L. Reichert, 1977, s. 175–176, uvádějí pro staroakkadskou dobu celkem devět výskytů tohoto termínu v jiných než literárních textech. Většinou je uri doloženo jako součást osobních jmen nebo označení oděvu, zřejmě pocházejícího ze země uri.

Nippur a Sippar, a to od konce třetího až do prvního tisíciletí př. Kr.⁵ Ztotožnění oblasti kolem Charránu, vzdáleného od Sipparu – přibližně severní hranice Akkadu – vzdušnou čarou asi 640 km na severozápad, se zemí ki-uri nebo její částí tedy vyznívá velmi nepravděpodobně.

Neméně vážný problém vyplývá z odlišnosti sumerské a semitské kulturní tradice. Ki-uri je výraz sumerský, užívaný ve třetím a druhém tisíciletí př. Kr. na jihu lidmi, pro které byla severní Mezopotámie „cizí zemí“, zatímco izraelský národ a jeho tradice spadá do severní semitské kultury, která měla pro dotyčné země svá vlastní jména. Lze si stěží představit, že by Izraelité předávali památku praotců z generace na generaci jinak než ve své vlastní, tedy semitské řeči. Vychází-li biblické jméno Ur z takovéto (semitské) tradice, jak R. Göttlicher předpokládá, odkud by se v ní vzal sumerský termín, který nemá v semitských jazycích žádnou fonetickou obdobu? Titulu lugal ki-en-gi ki-uri, „král Sumeru a Akkadu“, užívali v sumerské době králové III. dynastie urské (2112–2004 př. Kr.), avšak sumerština se nejpozději kolem r. 2000 př. Kr. stala mrtvým jazykem a výraz ki-uri se nadále – jako znalost sumerštiny všeobecně – udržoval pouze v kruzích učených mezopotámských písařů, kteří pokračovali v tradování a rozvíjení vzdělanosti své země. Jihomezopotámskou královsou titulaturu v sumerské, od starobabylónské doby i v akkadské formě (*šar māt Šumerim u Akkadim*) převzali ti mezopotámští panovníci, kteří chápali sami sebe jako dědice staré sumersko-akkadské kultury a nahlíželi na svět z perspektivy jihomezopotámského mocenského a především kulturního „centra“, totiž králové Isinu, Larsy, Babylónie,⁶ a později asyrští, tedy severomezopotámscí vladaři, kteří vznesli nárok na babylónský trůn a přijali titul babylónského krále.⁷ Jsou-li ale přechůdci izraelského národa semitské nomádké kmeny, u nichž lze na rozdíl od mezopotámských králů sotva předpokládat obeznámenost se sumersko-akkadskou klínopisnou kulturou, natož její přijetí za vlastní, jak vysvětlit tradování

⁵ K uvedené lokalizaci země Akkad viz B. FOSTER, „Akkadians,“ in E. M. MEYERS (ed.), *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East I*, New York – Oxford: Oxford University Press, 1997, s. 49; v české literatuře P. CHARVÁT, „Akkadové,“ in PROSECKÝ a kol., *Encyklopedie*, s. 17; EDZARD et al., *Répertoire Géographique*, s. 176, uvádějí v poznámce k článku „uri“ Akkad jako označení severní Babylónie. Pro první tisíciletí př. Kr. viz S. PARPOLA, M. PORTER (ed.), *The Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period*, The Casco Bay Assyriological Institut – The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2001, mapa 10, 32, 33 a celková mapa. Ještě v řecké éře se v akkadsky psaných textech užívá pro Babylónii jména Akkad: srov. A. K. GRAYSON, *Assyrian and Babylonian Chronicles*, Winona Lake: Eisenbrauns, 2000 (= přetisk vydání z r. 1975), 116, kronika č. 10, která popisuje události mezi lety 320/19–308/7 př. Kr.

⁶ Např. babylónský Chammurapi (1792–1750 př. Kr.), který titul lugal ki-en-gi ki-uri v některých svých nápisech rozšiřuje: lugal KÁ.DINGIR.RA lugal da-ga-an kur-mar-tu lugal ki-en-gi ki-uri (král Babylónu, král všech amorejských zemí, král Sumeru a Akkadu): D. R. FRAYNE, *Old Babylonian Period (2003–1595 BC)*, The Royal Inscriptions of Mesopotamia, vol. 4, Toronto etc.: University of Toronto Press, 1990, s. 343–346. Tento rozšířený titul by snad mohl napovídat, že „amorejské země“ zahrnovaly v Chammurapiho době něco víc než Sumer a Akkad; srov. CHARVÁT, „Akkadové“: „V raném 2. tis. př. Kr. se tímto termínem [Akkadové] počalo označovat všechno usdlé obyvatelstvo Babylónie, aby se tak odlišilo od nově přichozích Amorejců.“ K dokladům o užívání titulu „král Sumeru a Akkadu“ v sumerské i akkadské formě viz J.-M. SEUX, *Épithètes Royales akkadiennes et sumériennes*, Paris: Letouzey et Ane, 1967, s. 302–303.

⁷ Prvním asyrským králem, který byl rovněž králem babylónským a užívá vedle asyrské titulatury i babylónský titul „král Sumeru a Akkadu“ – ovšem v akkadské, nikoli sumerské podobě – byl Tukulti-Ninurta I. (1244–1208 př. Kr.).

sumerského pojmenování země, jehož Semité ve svých jazycích neužívali? Semitská severní Mezopotámie nám totiž nepředkládá jako místní pojmenování sumerské ki-uri, nýbrž celou škálu různých vlastních jmen.

Pro oblasti na severozápad od města Akkad nacházíme již ve staroakkadském období jiné názvy než ki-uri nebo *akkadû*. Sargon Akkadský (2334–2279 př. Kr.) mluví ve svých královských nápisech o „horní zemi“ s bližším určením podle význačných tamějších měst: „(bůh Dagan) mu (Sargonovi) dal horní zemi: Mari, Jarmutti, Eblu, až po Cedrový les a Stříbrné hory“.⁸ Ze starobabylónské doby nám pro severní Mezopotámii poskytují mnoho zeměpisných názvů dokumenty z královských archivů z Mari (2. pol. 19. stol.–1. pol. 18. stol. př. Kr.), psané v akkadštině z perspektivy semitských panovníků a lidí z jejich okolí, kteří nevystupují jako kulturní dědici sumerského jihu. Často jsou tu uvedena jména měst, ale nejen to: najdeme i území nazývaná podle jmen semitských kočovných kmenů, které na nich sídlily, jako např. země kmene Acházu na východ od Tigridu, země Amorejců jižně od města Qatna, země Chanejců na středním Eufratu, země Bini Jamina mezi Balíchem a horním Eufratem, země Uprapejců, země Jachrurejců,⁹ nebo vlastní jména zemí, regionů či států odlišná od jmen kmenů nebo měst, např. Suchum jižně od Mari při řece Eufratu, Jamchad s centrem v Aleppu v dnešní Sýrii, Šubartum (část severní Mezopotámie, zahrnující i cháburský trojúhelník), Idamaraz v cháburském trojúhelníku nebo Zalmáqum v oblasti Charránu.¹⁰ Termín *akkadû* se v dopisech z Mari vyskytuje zřídka,¹¹ ki-uri vůbec. Uvedené starobabylónské¹² příklady ukazují, že z pohledu obyvatel severní Mezopotámie nelze celé území od Sipparu až po

⁸ D. R. FRAYNE, *Sargonic and Gutian Periods (2334–2113 BC)*, The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Early Periods, vol. 2, Toronto etc.: University of Toronto Press, 1993, s. 28. Nápis je dvojjazyčný; horní zemi: sumersky: kalam IGI.NIM; akkadsky: *ma-tá[m] a-lí-tám*. Cedrový les a Stříbrné hory zřejmě odpovídají oblasti pohoří Amánu a Tauru: M. LIVERANI, *Antico Oriente: Storia società economia*, 3. vyd., Roma – Bari: Laterza, 1997, s. 233n. Horní země, Eblu a další města, zemi Šubartu, pohoří Amán a „zemi, kde se kácely cedry“ zmiňuje ve svých nápisech i Narám-Sín (2254–2218 př. Kr.), srov. FRAYNE, *Sargonic and Gutian Periods*, s. 90, 131, 133, 163.

⁹ Ohledně všech citovaných zeměpisných údajů z dopisů z Mari viz: M. BIROT, J.-R. KUPPER a O. ROUAULT, *Répertoire analytique (2e volume) des Archives Royales de Mari: Tomes I-XIV et XVIII: Noms propres*, Archives Royales de Mari XVI/1, Paris: Impr. nationale, 1979, kde jsou uvedena jména spolu s odkazy na originální texty. Acházu a země Acházu, s. 4; Amorejci (*amurru*) a země Amurru, s. 4–5; Chanejci, země Chanejců, s. 13–14; Uprapejci, země Uprapejců, s. 37; Jachrurejci, země Jachrurejců, s. 38, země Bini Jamina, s. 39.

¹⁰ BIROT et al., *Répertoire analytique*, s. 30 (Suchúm), 38 (Jamchad), 32 (Šubartum), 17 (Idamaraz), 40 (Zalmáqum). V akkadských textech se nerozlišuje mezi zemí, regionem nebo státem; všechny tyto pojmy jsou zahrnuty ve výrazu *mātum* (země). K lokalizaci jmenovaných zemí viz kromě *Répertoire analytique* i mapu v M. ANBAR, *Les tribus amurrites de Mari*, Freiburg, Schweiz/Göttingen: Universitätsverlag/Vandenhoeck & Ruprecht, 1991, s. 220.

¹¹ BIROT et al., *Répertoire analytique*, s. 4, uvádějí (pro prvních patnáct svazků uveřejněných textů) celkem tři výskyty. Jednou se výraz *akkadû* vztahuje na skupinu obyvatel, přičemž se rozlišuje akkadské a neakkadské obyvatelstvo: „[Jestliže] jsi král Chanejců, jsi druhotně i král Akkadů,“ píše správce Bachdí-Lim králi Zimrí-Limovi (*Archives Royales de Mari* VI, s. 76, 20–21). Na ostatních dvou místech se *akkadû* vztahuje na řemeslnické výrobky země Akkad.

¹² Zkoumat doklady z pozdější doby by zde nemělo smysl, protože pokud nenacházíme v semitské severní Mezopotámii doklady o uchycení termínu ki-uri mezi kočovnými kmeny v 1. pol. 2. tisíciletí př. Kr., tím méně by tohoto jména, pocházejícího z mrtvého jazyka, začali nomádi užívat ještě později.

Charrán pokrýt jedním, shrnujícím, a k tomu ještě cizím názvem. Jednotlivé oblasti mají svou svébytnost, a tudíž svá vlastní jména.

Klademe-li domovinu praotců Izraele v souladu s Gn 24,4 (srov. Dt 26,5) do oblasti kolem Charránu, naráží odvození biblického jména Ur ze sumerského ki-uri hned na několik vážných obtíží: nepravděpodobné a nedoložitelné zahrnutí oblasti Charránu do území ki-uri; skutečnost, že ki-uri je pojmenování sumerské a odráží sumerskou perspektivu; vlastní jména zemí a krajů v severní Mezopotámii, užívaná tamními obyvateli. Pro ki-uri tak v tradici praotců Izraele patrně nezůstává mnoho místa. Tradice musí mít nějaký základ a počátek, a při hledání tohoto základu a počátku je třeba zkoumat historické okolnosti, možnosti a důvody obsahu tradovaného. Aby na jejím začátku mohlo stát sumerské ki-uri, musela by to být tradice spočívající na jihomezopotámských základech a pocházející z doby, kdy byla sumerština živým jazykem, jak je tomu v případě babylónské královské titulatury. Ti, od nichž se tato tradice odvíjí, by byli museli žít na jihu a vnímat sami sebe jako Sumerové.

Abraham from ki-uri?: About a new interpretation of "Ur of the Chaldeans"

Key words: ki-uri; Ur of the Chaldeans; Patriarchs

Abstract: An attempt at deriving the biblical local name "Ur" from the Sumerian geographical term ki-uri encounters some serious difficulties: 1) the Sumerian sources do not give the precise extension of the ki-uri and, if one wants to seek the homeland of the Patriarchs of Israel in the region around north-Mesopotamian Haran, the geographical connotations of the term *akkadû*, which serves as a translation of the Sumerian ki-uri into Akkadian, seem to speak strongly against the opinion that ki-uri included that area; 2) ki-uri, being a Sumerian term, is hardly to be found as the starting point of a tradition of the Semitic nomadic tribes whose language, culture and perspective of their own world are different from the Sumerian ones; 3) many non-Sumerian local names for various lands and regions of the northern Mesopotamia are attested from the Old Akkadian and especially Old Babylonian periods, which makes it quite improbable that the Semitic nomads should have called their lands with a Sumerian name. The term ki-uri could only stand at the beginning of a tradition if its originators had lived in the Sumerian southern Mesopotamia and had felt themselves Sumerians.